

Орест ЛИЛЬО

*кандидат історичних наук
доцент кафедри історії, музеєзнавства і культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4354-1294>
e-mail: orest.m.lylo@lpnu.ua*

**БОГУСЛАВА ЄЖОВСЬКА-ТШЕБЯТОВСЬКА:
ВІД ЗАХИСТУ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ
У ЛЬВІВСЬКІЙ ПОЛІТЕХНІЦІ
ДО СТВОРЕННЯ ВРОЦЛАВСЬКОЇ ШКОЛИ ХІМІЇ**

Встановлено, що впродовж всієї історії існування Національного університету «Львівська політехніка» в ньому працювала значна кількість видатних особистостей – учених і педагогів, які залишили яскравий слід не лише в університетській науці досліджуваного періоду, а й загалом у світовій. Слід зазначити, що їх науковий і життєвий шлях має слугувати прикладом та орієнтиром для майбутніх поколінь політехніків.

Описано події, пов'язані з однією з найяскравіших постатей в історії університету «Львівська політехніка» та наукового середовища хіміків міжвоєнного Львова – Богуслави Єжовської-Тшебятовської, яка залишається маловідомою для загалу.

За мету поставлено зібрати, систематизувати і проаналізувати розрізнені інформаційні матеріали для висвітлення життєвого шляху та професійної діяльності Богуслави Єжовської-Тшебятовської, яка була першою в історії університету «Львівська політехніка» жінкою-науковцем, котра захистила докторську дисертацію в царині хімії. Відповідно окремим завданням визначено, на основі зібраних матеріалів, показати основні аспекти становлення Богуслави Єжовської-Тшебятовської як науковця в університеті «Львівська політехніка», розкрити її роль у підпільному польському русі Опору, рятуванні представників львівської наукової еліти в час німецької окупації Львова. Ще одним завданням було висвітлити її життєвий шлях після вимушеного переїзду зі Львова, до якого повернулася радянська влада, до післявоєнного Вроцлава, де в нових політичних реаліях показати діяльність та наукові здобутки Богуслави Єжовської-Тшебятовської, зокрема її вагомий внесок у становлення та розбудову в 1950–1970-х роках одного з найкращих у Центрально-Східній Європі науково-дослідницьких осередків хімії у Вроцлавському університеті.

Ключові слова: Львівська політехніка, хімія, реній, Львів, війна, наукова школа.

Інтелектуальна спадщина кожного закладу вищої освіти дуже важлива як для теперішнього, так і для майбутніх поколінь. Особливе місце в історії української науки й освіти посідає Національний університет «Львівська політехніка», як один із найстаріших технічних вишів країни. Впродовж своєї багатой історії він мав значний

вплив на становлення і розвиток інших навчальних закладів не лише на території сучасної України, а й Центрально-Східної Європи¹.

Як відомо, успішність і визнання навчального закладу формують його випускники та працівники. Серед них варто виокремити жінок-науковців, зокрема хіміків. Наукові здобутки представників хімічної школи Львівської політехніки відомі й відображені в багатьох наукових виданнях, винаходах і патентах не лише в Україні, а й поза її межами. Однак чимало постатей, які творили історію Львівської політехніки і представляли її на високому науковому рівні, залишаються ще недостатньо дослідженими й маловідомими в публічному просторі.

Мета статті – на основі зібраних даних проаналізувати життєвий шлях і професійну діяльність Богуслави Єжовської-Тшебятковської (Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska).

З найдавніших часів жінки сприяли становленню та розвитку науки, але їх участь не завжди помічена. На кінець XIX – початок XX ст. вони одержали більше можливостей для здобуття освіти й подальшого кар'єрного росту в науковій царині. Що стосується територій, які входили до складу Австро-Угорської імперії, то для жінок цей шлях був доволі тернистим: від закінчення загальних шкіл, гімназій і до можливості подальших студій переважно за кордоном, у закладах вищої освіти Швейцарії, Франції, Англії та Бельгії. З часом ситуація в освітній галузі покращуватиметься не лише внаслідок зростання феміністичних рухів, а й зі зміною тогочасної суспільно-політичної думки та реформами у галузі освіти. Що стосується Галичини, зокрема Львова, то в Політехнічній школі² жінки мали змогу бути вільними слухачами лише з 1911 р. (Strojna-Krzystanek, 2019, s. 423), а повноцінними студентками – з 1920 р. (Kowalska-Sionko, s. 124). В історію цього навчального закладу вписано імена багатьох жінок, чий біографії є свідченням не лише змін у галузі тогочасної освіти, а й особистого внеску в розвиток науки.

Богуслава Єжовська народилася 19 листопада 1908 р. у Станіславові (тепер – Івано-Франківськ), у сім'ї Стефанії з дому Вартановіч (Վարդանովիչ) і Северина Єжовські (Seweryn Jeżowski). Батько Богуслави займався юридичною практикою, мав науковий ступінь доктора права (Pl.Wikipedia.org). Окрім неї, у сім'ї було ще дві доньки – Янка та Ганна і син Христофор (Уродженці Станіславава) (див. фото 1). У 1913 р. родина Єжовських переїхала до Львова, де С. Єжовські, очевидно, мав більше можливостей для кар'єрного росту. На жаль, спокійне життя родини перервала Перша світова війна. Незважаючи на кризові моменти в місті, спричинені війною, а також післявоєнні пертурбації, Б. Єжовська здобула початкову освіту у школі сестер самаритянок, а в 1926 р. закінчила гімназію ім. королеви Ядвіги. Із цим навчальним закладом у неї пов'язані надзвичайно теплі спогади, оскільки саме через вчителів учні мали змогу дізнаватися про різноманітні наукові досягнення й відкриття, зокрема, якщо це

¹ Серед них на теренах України – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, Луцький національний технічний університет, Національний університет водного господарства та природокористування, Національний лісотехнічний університет України, а також вже згадувані Львівський національний аграрний університет, Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного, Львівський торговельно-економічний університет; на теренах Центрально-Східної Європи в Польщі: Вроцлавська, Сілезька, Краківська, Гданська і Варшавська політехніки, у Німеччині – Український технічно-господарський інститут у Мюнхені.

² Тодішня назва Національного університету «Львівська політехніка».

стосувалося жінок-науковців (*Pierwsza dama*). Тому справжнім потрясінням для неї був приїзд до Львова в липні 1912 р. відомої вченої у сфері хімії та фізики Марії Склодовської-Кюрі (*Maria Skłodowska-Curie*) (див. фото 2) (Вацлавек та ін., 2007). Вчена відвідала Політехнічну школу, вчена рада якої присвоїла їй звання почесного доктора технічних наук (*Doctor Honoris Causa*)³, а також прочитала лекцію для молодіжної аудиторії у Львівській ратуші (Марія Склодовська-Кюрі).

Ця зустріч неабияк вплинула на формування Б. Єжовської як майбутнього науковця. Вражена досягненнями цієї жінки-вченої, вона організувала в домашніх умовах своєрідний науковий осередок, допомагаючи репетиторством з фізики і математики своїм однокласникам. Незважаючи на добрі оцінки з гуманітарних дисциплін і бажання батьків, щоб донька стала лікаркою, вона вирішила вивчати хімію. У 1926 р. Б. Єжовська вступила до університету «Львівська політехніка» на хімічний факультет і була однією з 10 дівчат серед 100 студентів (*Fragmenty wspomnień*, s. 3). На 1929/1930 н. р. кількість студентів-хіміків на факультеті становила 387 осіб, серед них – 40 жінок (Хімічний факультет).

Найбільший вплив на становлення Богуслави Єжовської як науковиці мали лекції з математики д-ра Адама Максимовича, з фізики проф. Чеслава Речинського (Яворський та ін., 2015). Окрім цього, вона мала можливість ознайомитися з новітніми ідеями і розробками, пов'язаними з дослідженнями атому й електронів. Та вирішальне значення у визначенні напрямку її досліджень мав проф. Віктор Якуб (*Wiktor Jakób*) (див. фото 3) (Яворський та ін., 2015). Він, як завідувач кафедри неорганічної хімії (Кафедра фізичної), зумів відкрити перед студенткою безмежні обрії хімічної галузі. У жовтні 1930 р., на 3-му курсі навчання, проф. В. Якуб запропонував їй посаду заступника молодшого асистента кафедри (*Wiktor Jakób*). Богуслава Єжовська радо погодилася, оскільки це давало можливість ще більше зануритися в улюблену наукову сферу, а також допомогти родині, яка опинилася у скрутному фінансовому становищі, зумовленому економічною кризою в Польщі 30-х років XX ст. Від листопада 1930 р. вона працювала вже на посаді молодшого асистента кафедри неорганічної хімії (*Fragmenty wspomnień*, s. 4).

Упродовж 1930–1931-х років Б. Єжовська інтенсивно займалася науковою роботою: писала статті, брала участь у конференціях. Відзначаючи наполегливість студентки в навчанні, її науковий потенціал, проф. Віктор Якуб запропонував Богуславі Єжовській досліджувати властивості ренію, який 1925 р. відкрили німецькі геохіміки Іда та Вальтер Ноддак (*Ida i Walter Noddack*) і який він привіз до Львова (*J. Noddack*). Цей хімічний елемент згодом став предметом досліджень її докторської дисертації.

Після здобуття диплому, якому передувала важка хвороба (тиф), Б. Єжовська продовжувала роботу у Львівській політехніці на посаді старшого асистента (див. фото 4) (*Fragmenty wspomnień*, s. 4). У 1932 р. вона познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком – Влодзіміром Тшебятівським (*Włodzimierz Trzebiatowski*), який повернувся до Львова після тривалого наукового стажування в університетах Німеччини та Швейцарії і в майбутньому став одним із найвідоміших учених, що зробить вагомий внесок у розвиток європейської хімії (Вацлавек та ін. 2007, с. 170–171). Сердечна приязнь, схожі наукові інтереси, а також спільні погляди на життя, спричинилися до того, що 1935 р. В. Тшебятівський і Б. Єжовська одружилися (див. фото 5)

³ Почесним званням «*Doctor Honoris Causa*» можуть бути удостоєні видатні вчені, громадські й державні діячі, здобутки яких мають вагоме значення.

Фото 1. Родина Єжовських

Фото 2. Марія Склодовська-Кюрі

Фото 3. Професор Віктор Якуб

Фото 4. Богуслава Єжовська-Тшебятівська, 1938 р.

Фото 5. Подружжя Тшебятівських

(Trzebiatowski Włodzimierz). Попри сімейні турботи, вона продовжувала працювати над властивостями ренію. Логічним завершенням наукових досліджень Б. Єжовської-Тшебятівської був захист у 1935 р. докторської дисертації із відзнакою. В історії Львівської політехніки вона стала першою жінкою, яка захистила дисертацію й одержала наукове звання доктора наук (Харабура, 2023). Наукова кар'єра подружжя активно розвивалася – Б. Єжовська-Тшебятівська активно виступала на міжнародних конференціях, а її чоловік у 1938 р. очолив кафедру неорганічної хімії у Львівському університеті Яна Казимира⁴ (Trzebiatowski Włodzimierz). Варто зазначити, що в міжвоєнний період університет «Львівська політехніка» вважався одним із найавторитетніших навчальних закладів Польщі. Його наукові здобутки і напрацювання впливали на розвиток стратегічних напрямів у галузі науково-технічного, економічного життя держави, а шерег професорів був міністрами в різних урядах Речі Посполитої (Список прем'єр-міністрів).

Початок Другої світової війни, поразка Польщі й радянська окупація Львова стали важким випробовуванням для подружжя. У 1939 р., коли Галичина ввійшла до складу СРСР, Б. Єжовська-Тшебятівська не залишилася у Львівській політехніці, а розпочала роботу в хімічній лабораторії Львівського університету, де вже працював її чоловік (Fragmenty wspomnień, s. 5). За 2 роки радянської окупації вони повністю відчували реалії комуністичного ладу, зокрема масові репресії проти польських військових і цивільного населення.

З початком радянсько-німецької війни в 1941 р. та окупації німецькими військами Львова становище родини Тшебятівських суттєво погіршилося. Справжнім шоком для них стало вбивство нацистами в липні 1941 р. львівських учених на Вулецьких пагорбах, серед яких були й викладачі університету «Львівська політехніка», їхні знайомі та друзі (Боляновський, 2011, с. 127). Із початком німецької окупації навчання у закладах вищої освіти на певний час було заборонено. Згодом німецька влада дозволила у Львівській політехніці діяльність т. зв. Технічних фахових курсів з 11 напрямками, серед яких була й промислова хімія (Яворський, Блажівський, 2015, с. 98). Окупаційна адміністрація потребувала кваліфікованих викладачів-науковців. Попри важку фінансову скруту, чоловік Б. Єжовської-Тшебятівської категорично відмовився від пропозиції посісти посаду професора на Технічних фахових курсах. Натомість влаштувався вчителем в одну із львівських середніх шкіл хімічного спрямування. Одночасно він надавав фахові консультації на таємних академічних курсах (Trzebiatowski Włodzimierz). Щоб якось полегшити фінансове становище родини, Б. Єжовська-Тшебятівська в 1941 р. кілька місяців працювала у своєї сестри Анни, яка відкрила невеличку цукерню недалеко від костелу отців бернардинців⁵. Однак у 1942 р. сестру заарештували, а цукерню закрили (Fragmenty wspomnień, s. 5).

У 1942 р., щоб уникнути примусового вивозу на роботу до Німеччини, Б. Єжовській-Тшебятівській вдалося влаштуватися на посаду директора хімічної фабрики вищих спиртів «Nohere Alkohole», підпорядкованої німецькому концерну «Galikol». Основним завданням фабрики була переробка сивушних масел, що залишалася після виробництва алкоголю (Wybitna uczona). Посада директора була «вакантною», оскільки попередній керівник фабрики Еміль Ташер (Emil Taszner) мав єврейське походження і був переведений німецькими власниками підприємства в ранг звичайного ро-

⁴ Тепер – Львівський національний університет ім. І. Франка.

⁵ Тепер – греко-католицька церква Святого Андрія на пл. Соборній.

бітника (див. фото. 6) (Taszner (Taschner) Emil). Його, як і решту львівських євреїв, які не мали відповідних документів, чекала трагічна перспектива трудового табору і неминуче знищення⁶ (див. також Хонигсман, 1993; Хонигсман, 1996). Ситуацію погіршував той факт, що, на відміну від інших єврейських працівників фабрики, які підготували собі криївки заздалегідь, проф. Е. Ташер не мав такої можливості. У цій ситуації Б. Єжовська-Тшебятівська, усвідомлюючи весь ризик, вирішила залишити Е. Ташнера на підприємстві та обладнати для нього сховок. Про крийку на фабриці, що містилася у великому дерев'яному чані у виробничому приміщенні були втаємничені лише кілька довірених осіб (Yad Vashem). Фабрика «Hohere Alkohole» забезпечувала німецькі військові підрозділи певними видами продукції – різними розчинниками, сірчаною кислотою. Богуславі Єжовській-Тшебятівській вдалося домовитися з одним із німецьких офіцерів – капітаном Гартманом (Hartman), військовий підрозділ якого квартирував поблизу підприємства, виробити для Еміля Ташнера надійні документи, що засвідчували б його роботу на користь армії (Fragmenty wspomnień, s. 6). У 1943 р., коли фабрику та її обладнання було переведено в іншу будівлю, Б. Єжовська-Тшебятівська під час небезпечної та складної операції організувала переведення доктора Е. Ташнера в нове приміщення (Yad Vashem).

*Фото 6. Професор
Еміль Ташнер*

Треба зауважити, що, ризикуючи життям, Б. Єжовська-Тшебятівська допомогла деяким представникам студентської молоді уникнути вивезення на примусові роботи до Німеччини, надаючи їм через уже згаданого капітана Гартмана необхідні документи (Fragmenty wspomnień, s. 6). Зокрема, її стараннями був врятований син проф. Станіслава Рузевіча (Stanisław Ruzewicz) Здіслав (Zdzisław). Сам професор був яскравим представником Львівської математичної школи, із приходом нацистів до Львова заарештований і розстріляний 12 липня 1941 р. разом з іншими представниками львівської інтелігенції (Станіслав Рузевіч).

Під час німецької окупації Б. Єжовській-Тшебятівській вдалося налагодити контакти з польським рухом Опору – Армією Крайовою (АК). Її допомога польському руху Опору як директора хімічного підприємства, що працювало на потреби німецької армії, була безцінною⁷. Вона мала доступ до речовин, із яких можна було організувати підпільне виробництво димових і бойових бомб. Для налагодження цієї справи Б. Єжовська-Тшебятівська використала хімічну лабораторію в будинку на вул. Тихій, 5, яка була перенесена з фабрики на вул. Гольдмана, ближче до середмістя (Fragmenty wspomnień, s. 7). Її нове розташування було безпечнішим, ніж підприємства – неподалік Янівського концентраційного табору.

⁶ Неподалік хімічної фабрики, що містилася на тодішній вул. Гольдмана (тепер – вул. Турянського), німці облаштували Янівський примусовий табір праці, який 1942 р. перетворився на концентраційний. Поблизу було місце страти – піщаний кар'єр. Упродовж існування Янівського табору в ньому загинуло близько 200 тис. євреїв і представників інших національностей.

⁷ У підпіллі використовувала псевдонім «Ren (Реній)», від улюбленого хімічного елемента.

Для вироблення вибухових матеріалів у лабораторії вона залучила найдовіреніших осіб зі своєї фабрики, зокрема д-ра Е. Ташнера, якого вдалося безпечно переправити на нове місце й облаштувати для нього криївку⁸. Лабораторія діяла й виробляла небезпечну продукцію для потреб АК впродовж усієї окупації – аж до наближення Червоної армії (ЧА) до Львова. Лише тоді д-р Е. Ташнер на запрошення Єжовських-Тшебятковських переїхав до їхнього помешкання у будинку на сучасній вул. Мушака, 43⁹. За виконання Б. Єжовською-Тшебятковською небезпечної місії і жертвність керівництво Штабу АК у травні 1944 р. прийняло рішення нагородити її Срібним хрестом заслуги з мечами¹⁰. За переховування і врятування життя Е. Ташнера Міжнародний інститут збереження пам'яті жертв Голокосту «Яд Вашем» 6 квітня 1989 р. удостоїв її звання (див. фото 7) і нагородив медаллю «Праведники народів світу» (див. фото 8) (Yad Vashem).

Цілком зрозуміло, що після входження до міста ЧА і впровадження нової адміністрації Б. Єжовська-Тшебятковська могла бути піддана допитам Народного комісаріату внутрішніх справ, який намагався з'ясувати інформацію про її життя в окупації, а також про співпрацю з німецькою владою і польським рухом Опору. В нових політичних реаліях, побоюючись, що каральні радянські служби зможуть одержати більше інформації про її співпрацю з АК, Б. Єжовська-Тшебятковська була змушена у грудні 1945 р. разом із чоловіком переїхати до Вроцлава. На новому місці подружжя активно долучилося до процесу організації Політехнічного інституту, університету та відділення Польської академії наук (ПАН) (Енциклопедія сучасної України). Родина Тшебятковських не єдина, яка була змушена покинути Львів і роботу у Львівській політехніці в післявоєнний час. Чимало представників львівської інтелектуальної еліти польського походження змушені були емігрувати в інші міста Польщі, як-от Варшава, Краків, Познань, Вроцлав, де в нових умовах, майже з нуля, розбудовувати освітньо-наукові осередки.

У Вроцлавському університеті Б. Єжовська-Тшебятковська очолила кафедру загальної і неорганічної хімії. Її наукова кар'єра успішно розвивалася – у 1949 р. здобула звання доктора габілітованого, а 1954 р. – професора (60. Lat chemii). У 1965 р. вона стала однією із засновників Інституту неорганічної хімії та металургії рідкісних елементів, а 1969 р. її обрали директором цієї інституції (Multimedialna Baza). Працювала вона також у галузі ядерної та радіаційної хімії¹¹. У 1967 р. за плідну працю і наукові досягнення Б. Єжовську-Тшебятковську обрано членом ПАН (Multimedialna Baza).

⁸ Еміль Ташнер постійно перебував у лабораторії, працюючи вдень і залишаючись у ній на ніч. Для нього була зроблена криївка в одній зі спеціально переобладнаних лабораторних шаф для хімічних реагентів, з якої були вибиті полицьки. Він переховувався у лабораторії до серпня 1944 р. – до входу у Львів частин ЧА (Fragmenty wspomnień, s. 6).

⁹ Еміль Ташнер пережив Другу світову війну. У 1945 р. переїхав до Вроцлава, де з 1946 р. по 1948 р. працював на кафедрі патології Медичної академії. У 1949–1953 рр. був викладачем Вроцлавської політехніки і Вроцлавського університету на кафедрах загальної та неорганічної хімії. У 1953–1970 рр. працював у Гданській політехніці на хімічному факультеті, був керівником кафедри загальної хімії. Автор понад 100 публікацій і 24 патентів. Підготував 14 докторів наук (Taszner (Taschner) Emil).

¹⁰ Срібний хрест заслуги з мечами є бойовою відзнакою. Це нагорода за відвагу, виявлену під час війни перед державою або її громадянами не в безпосередньому бою з противником, а в особливо небезпечних умовах (Odznaczenia wojenne).

¹¹ У 1983 р. Польське наукове товариство досліджень проблем радіації нагородило Богуславу Єжовську-Тшебятковську медаллю ім. Марії Склодовської-Кюрі.

Фото 8. Медаль Праведника народів світу

Фото 7. Почесний сертифікат ради Яд Вашем

Фото 9. Будівництво Інституту хімії у Вроцлаві

Завдяки своїй харизмі, працелюбності та цілеспрямованості, Б. Єжовська-Тшебятковська зуміла створити один із найсучасніших європейських наукових осередків – Вроцлавську школу хімії, впровадити нові методики в дослідження проблем хімічної галузі (Trzebiatowski, 1988, s. 88–89). У реаліях комуністичної Польщі 1960-х років, разом з однодумцями їй вдалося впродовж 15 років залучити інвестиції для будівництва нового будинку хімічного факультету Вроцлавського університету (див. фото. 9). Як керівник хімічного факультету, вона подбала про організацію кращих умов праці й навчання для своїх підлеглих – допомогла облаштувати в ньому сучасні лабораторії з дороговартісним обладнанням і студентські аудиторії (Rinaldo Cervellati, 2021, s. 44).

Фото 10. Богуслава Єжовська-Тшебятівська з учнями

Богуслава Єжовська-Тшебятівська була активною і на міжнародній науковій арені – належала до членів редколегії журналів «Inorganica Chimica Acta» (1976–1981), «Chemical Physics Letters» (1976–1981), «Zeitschrift für Anorganische und Allgemeine Chemie» (1977–1991) (Богуслава Єжовська-Тшебятівська). Вчена читала лекції у закладах вищої освіти Парижа, Лос-Анджелеса, Детройта, Берліна, Москви, Лондона і Токіо. Про авторитет Б. Єжовської-Тшебятівської свідчить те, що в наукових колах Польщі її прозвали «залізною дамою» за характер і пробивну вдачу, а 1950 р. перед лекцією в Сорбонні ведучий оголосив слухачам, що виступить «La mère du rhénium» – «мати ренію». Це «прізвище» вживатиметься щодо неї й на інших міжнародних виступах і конференціях (Rinaldo Cervellati, 2021, s. 45).

У науково-дослідницькій діяльності Б. Єжовська-Тшебятівська була вимогливою для себе і тих, хто був поруч, – учнів і колег (див. фото 11). Під її керівництвом було захищено понад 70 докторських дисертацій. Вона опублікувала понад 600 наукових праць і 20 монографій, мала 10 патентів (Trzebiatowski, 1988, s. 88–89, 94–95). За визначні заслуги в науковій сфері була удостоєна звання почесного доктора Словацького технічного інституту у Братиславі (1971), Вроцлавської політехніки (1978), а також рідного Вроцлавського університету (1980) (див. фото 12) (Tytułarni profesorowie)¹². Богуслава Єжовська-Тшебятівська відзначалася рідкісним вмінням формувати інтердисциплінарні групи науковців і визначати проблематику досліджень на стиках багатьох наук – хімії, фізики, біології, медицини й навіть металургії. Завдяки цьому їй вдалося організувати понад 20 міжнародних конференцій. Віддаючи належне її науковим досягненням і відкриттям, європейська спільнота науковців-хіміків доручила їй організувати першу у Східній Європі XIII Міжнародну конференцію з хімії. У 1973 р. вона була організатором I Міжнародного конгресу з досягнень у хімічній освіті під егідою ЮНЕСКО. Міжнародні зв'язки Б. Єжовської-Тшебятівської дали змогу їй «дітишу» – Вроцлавській хімічній школі – йти в ногу з передовими

¹² Її прізвище викарбовано разом з іншими науковцями на кам'яній стелі, урочисто відкритій 18 червня 2015 р. на Алеї професорів Вроцлавської політехніки (див. фото 13).

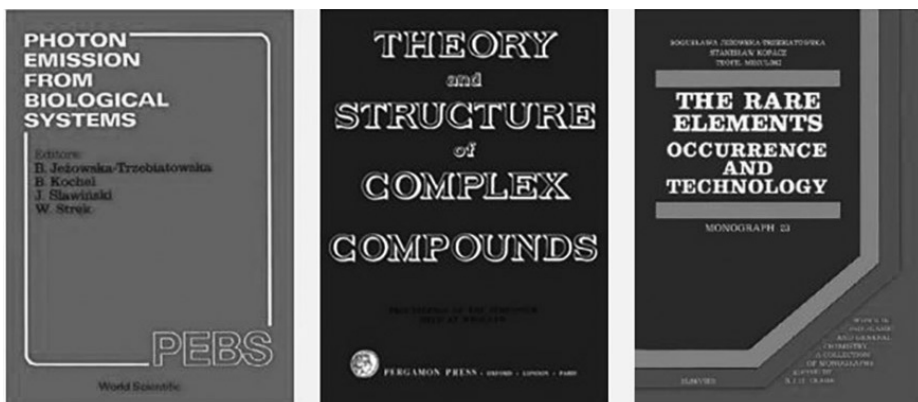

Фото 11. Праці професора Богуслави Єжовської-Тшебятівської

Фото 12. Присвоєння професорові Богуславі Єжовській-Тшебятівській почесного звання *Doktor Honoris Causa* Вроцлавської політехніки, 1980 р.

досягненнями європейських наукових центрів (Rinaldo Cervellati, 2021, s. 44–45). Без сумніву, Б. Єжовську-Тшебятівську можна зарахувати до грона одних із найвідоміших жінок-дослідниць, які завдяки своїй наполегливості й працьовитості ввійшли в історію європейської хімічної науки XX ст. (Dr. Jan Apotheker, 2011).

Богуслава Єжовська-Тшебятівська померла 16 грудня 1991 р. і похована у Вроцлаві на Особовицькому цвинтарі поряд із чоловіком (Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska). У 2018 р. для вшанування пам'яті й наукових досягнень проф. Б. Єжовської-Тшебятівської поблизу хімічного факультету Вроцлавського університету на її честь було названо сквер (див. фото 14), розташаний біля вул. Марії Склодовської-Кюрі, жінки-вченої, яка надихнула її займатися справою усього життя.

Фото 13. Таблиця почесних професорів на Алеї професорів Вроцлавської політехніки

Фото 14. Факультет хімії Вроцлавської політехніки

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Боляновський, А. В. (2011). *Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування*. Львів.

Богуслава Єжовська-Тшебятівська. (б. р.). https://uk.wikipedia.org/wiki/Богуслава_Єжовська-Тшебятівська

Вацлавек, В., Вацлавек, М., Астахова, О., Братичак, М. (2007). *120 європейських творців хімії*. Львів.

Гладишевський, Є. І. (2009). Єжовська-Тшебятівська Богуслава. *Енциклопедія сучасної України*, 9. <https://esu.com.ua/article-17583>

Єжовська-Тшебятівська, Б. (б. р.). *Наукова діяльність*. <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az>

Керівники кафедри за роками. (б. р.). <https://lpnu.ua/fazh/kerivnyky-za-rokamy>

Пелешин, А. (б. р.). *Марія Склодовська-Кюрі у Львівській політехніці*. <https://www.nauka-online.org/content/mariya-sklodovska-kyuri-lvivskiy-politekhniitsi>

Список прем'єр-міністрів Польщі (1918–1939). (б. р.). https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_прем'єр-міністрів_Польщі#Прем'єр-міністри_II_Речі_Посполитої

Уродженці Станіславова. Богуслава Єжовська-Тшебятівська – відома польська вчена-хімік. (2019). <https://report.if.ua/istoriya/urodzheni-stanislavova-boguslava-yezhovska-tshebyatovska-vidoma-polska-vchena-himik/>

Факультет Механіко-математичний. Видатні постаті. Станіслав Рузевіч (Stanisław Leon Ruziewicz). (2017). <http://www.mmf.lnu.edu.ua/istoriia/vydatni-osobystosti/1533>

Харабура, С. (2023). *Богуслава Єжовська-Тшебятівська – перша жінка, яка захистила докторську дисертацію у Львівській політехніці*. <https://lpnu.ua/news/bohuslava-yezhovska-tshebiatovska-persha-zhinka-iaka-zakhystyla-doktorsku-dysertatsiiu-u>

Хімічний факультет у міжвоєнний період. (б. р.). <https://icct.org.ua/institute/history/>

Хонигсман, Я. (1993). *Катастрофа Львовського єврейства (1941–1943)*. Львов.

Хонигсман Я. (1996). *Яновський лагерь: краткий исторический очерк*. Львов.

Яворський, В., Блажівський, К. (2015). *Історія хімічної, хіміко-технологічної освіти і науки у Львівській політехніці (1844–1991)*. Львів.

60 Lat chemii na Uniwersytecie Wrocławskim. (2014). *Wiadomosci chemiczne*. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/642288>

Apotheker, J., & Sarkadi, L-S. (red.). (2011). *Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska (1908–1991). European Women in Chemistry*. Weinheim.

Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska. (n. d.). https://pl.wikipedia.org/wiki/Bogus%C5%82awa_Je%C5%BCowska-Trzebiatowska

Cervellati, R. (n. d.). *Bogusława Jeżowska Trzebiatowska (1908–1991)*. https://www.soc.chim.it/sites/default/files/5710-CnS_2-2021_SN4_42-45.pdf

Fragmenty wspomnień Bogusławy Jeżowskiej-Trzebiatowskiej. (2008). *Spotkajmy się we Wrocławiu*, 2. https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/23272/PDF/2008_02.pdf

Kowalska-Sionko B. (n. d.). *Życie codzienne Lwowa i jego mieszkańców w latach 1921–1939. Uczelnia i nauka lwowska*. <https://cyberleninka.ru/article/n/ycie-codzienne-lwowa-i-jego-mieszka-c-w-w-latach-1921-1939-uczelnie-i-nauka-lwowska/viewer>

Multimedialna BAZA DANYCH. Museum Uniwersytetu Wrocławskiego. Profesorowie po 1945 r. (n. d.). <https://web.archive.org/web/20190806182531/http://mbd.muzeum.uni.wroc.pl/dzieje-universytetu/profesorowie-po-1945-r/bogusawa-jeowska-trzebiatowska>

Noddack, W., & Noddack, I. (1929). *Die Herstellung von einem Gram Rhenium*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/zaac.19291830126>

Odznaczenia wojenne. (n. d.). <https://www.prezydent.pl/prezydent/kompetencje/order-i-odznaczenia/odznaczenia-wojenne>

Samotus, A. (n. d.). *Wiktor Jakób (1886–1971). Chemik nieorganik*. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/242962/samotus_wiktor_jakob_1886-1971_chemik_nieorganik_2000.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Stulecie urodzin prof. Bogusławy Jeżowskiej-Trzebiatowskiej. (2008). *Przegląd Uniwersytecki*, 14/12(153). https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/27048/PDF/PU_2008_12.pdf

Strojna-Krzystanek, A. (2019) Kobiety na Politechnice Lwowskiej [Women at the Lviv Polytechnic]. *Studia edukacyjne*, 53. <https://cse.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2020/01/53.pdf>

TASZNER (TASCHNER) EMIL, docent Politechniki Gdańskiej. (n. d.). [https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TASZNER_\(TASCHNER\)_EMIL,_docent_Politechniki_Gda%C5%84skiej](https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TASZNER_(TASCHNER)_EMIL,_docent_Politechniki_Gda%C5%84skiej)

Trzebiatowski Włodzimierz (1906–1982). (n. d.). <https://sitpchem.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/TRZEBIATOWSKI-Wlodzimierz-1906-1982.pdf>

Trzebiatowski Włodzimierz Jan. (n. d.). <https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83956,Trzebiatowski-Wlodzimierz-Jan.html>

Trzebiatowski, W. (1988). *Rola lwowskich przedstawicieli nauk chemicznych w środowisku wrocławskim*. (n. d.). https://web.archive.org/web/20180814200952/http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1-s81-102/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1-s81-102.pdf

Trzebiatowska Bogusława (Jeżowska). File 414. (n. d.). Yad Vashem. *The World Holocaust Remembrance Center*. <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4015461>

Tytularni profesorowie Politechniki Wrocławskiej. (2017). https://pwr.edu.pl/fcp/oGBUKOQtTKlQhbX08SlkTUhZeUTgtCgg9ACFDC0RATnxBG1gnBVcoFW8SBDKRKH/_users/code_eCVYRPgYXNVg5Xh09GgBLG19XR3g8Gh9MDCEUHxYb/publikacje/tytularni_profesorowie_pwr.pdf

United States Holocaust Memorial Museum / Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945. (n. d.). <https://www.ushmm.org/research/publications/encyclopedia-camps-ghettos>

Wieliczko, M. (2020). *Pierwsza dama fizykochemii. Nieprzejeżdżana w imię nauki*. <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/pierwsza-dama-fizykochemii-nieprzejeżdżana-w-imie-nauki>

Wybitna uczona Prof. Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska. (n. d.). https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/27048/PDF/PU_2008_12.pdf

REFERENCES

Bolianovskiy, A. V. (2011). *Ubyvstvo polskykh uchenykh u Lvovi v lypni 1941 roku: fakty, mify, rozsliduvannia*. Lviv (in Ukrainian).

Bohuslava Yezhovska-Tshebiatovska. (n.d.). https://uk.wikipedia.org/wiki/Bohuslava_Iezhovska-Tshebiatovska (in Ukrainian).

Vatslavek, V., Vatslavek, M., Astakhova, O., & Bratychak, M. (2007). *120 yevropeiskyykh tvorstiv khimii*. Lviv (in Ukrainian).

Hladyshevskiy, Ye. I. (2009). Yezhovska-Tshebiatovska Bohuslava. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*, 9. <https://esu.com.ua/article-17583> (in Ukrainian).

Yezhovska-Tshebiatovska, B. *Naukova diialnist*. <https://www.wikidata.uk-ua.nina.az> (in Ukrainian).

Kerivnyky kafedry za rokamy. (n. d.). <https://lpnu.ua/fazh/kerivnyky-za-rokamy> (in Ukrainian).

Peleshchyn, A. (n. d.). *Mariia Sklodovska-Kiuri u Lvivskii politekhnitsi*. <https://www.nauka-online.org/content/mariya-sklodovska-kyuri-lvivskiy-politekhnitsi/> (in Ukrainian).

Spysok premier-ministriv Polshchi (1918–1939). (n. d.). https://uk.wikipedia.org/wiki/Spysok_prem%27ier-ministriv_Polshchi#Premier-ministry_II_Rechi_Pospolytoi (in Ukrainian).

Urozhentsi Stanyslavova. Bohuslava Yezhovska-Tshebiatovska – vidoma polska vchena-khimik. (2019). <https://report.if.ua/istoriya/urozhenci-stanyslavova-boguslava-yezhovska-tshebiatovska-vidoma-polska-vchena-himik/> (in Ukrainian).

Fakultet Mekhaniko-matematychnyi. Vydatni postati. Stanislav Ruzevich (Stanisław Leon Ruziewicz). (2017). <http://www.mmf.lnu.edu.ua/istoriia/vydatni-osobystosti/1533> (in Ukrainian).

Kharabura, S. *Bohuslava Yezhovska-Tshebiatovska – persha zhinka, yaka zakhystyla doktorsku dysertatsiiu u Lvivskii politekhnitsi*. (2023). <https://lpnu.ua/news/bohuslava-yezhovska-tshebiatovska-persha-zhinka-iaka-zakhystyla-doktorsku-dysertatsiiu-u> (in Ukrainian).

Khimichniy fakultet u mizhvoiennyi period. (n. d.). <https://icct.org.ua/institute/history/> (in Ukrainian).

Khonigsmann, Ya. (1993). *Katastrofa Lvovskogo yevreistva (1941–1943)*. Lvov (in Russian).

Khonigsmann Ya. (1996). *Yanovskii lager: kratkii istoricheskii ocherk*. Lvov. (in Russian).

Yavorskyi, V., & Blazhivskyi, K. (2015). *Istoriia khimichnoi, khimiko-tekhnologichnoi osvity i nauky u Lvivskii politekhnitsi (1844–1991)*. Lviv (in Ukrainian).

60 Lat chemii na Uniwersytecie Wrocławskim. (2014). *Wiadomosci chemiczne*. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/642288> (in Polish).

Apotheker, J., & Sarkadi, L-S. (red.). (2011). Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska (1908–1991). *European Women in Chemistry*. Weinheim (in Polish).

Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska. (n. d.). https://pl.wikipedia.org/wiki/Bogus%C5%82awa_Je%C5%BCowska-Trzebiatowska (in Polish).

Cervellati, R. (n. d.). *Bogusława Jeżowska Trzebiatowska (1908–1991)*. (n. d.). https://www.soc.chim.it/sites/default/files/5710-CnS_2-2021_SN4_42-45.pdf (in Polish).

Fragmenty wspomnień Bogusławy Jeżowskiej-Trzebiatowskiej. (2008). *Spotkajmy się we Wrocławiu*, 2. https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/23272/PDF/2008_02.pdf (in Polish).

Kowalska-Sionko B. (n. d.). *Życie codzienne Lwowa i jego mieszkańców w latach 1921–1939. Uczelnia i nauka lwowska*. <https://cyberleninka.ru/article/n/ycie-codziennelwowa-i-jego-mieszka-c-w-w-latach-1921-1939-uczelnie-i-nauka-lwowska/viewer> (in Polish).

Multimedialna BAZA DANYCH. Museum Uniwersytetu Wrocławskiego. Profesorowie po 1945 r. <https://web.archive.org/web/20190806182531/http://mbd.muzeum.uni.wroc.pl/dzieje-uniwersytetu/profesorowie-po-1945-r/bogusawa-jeowska-trzebiatowska> (in Polish).

Noddack, W., & Noddack, I. (1929). *Die Herstellung von einem Gram Rhenium*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/zaac.19291830126> (in Germany).

Odnaczenia wojenne. (n. d.). <https://www.prezydent.pl/prezydent/kompetencje/ordery-i-odnaczenia/odnaczenia-wojenne> (in Polish).

Samotus, A. (n. d.). *Wiktor Jakób (1886–1971). Chemik nieorganik*. https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/242962/samotus_wiktor_jakob_1886-1971_chemik_nieorganik_2000.pdf?sequence=1&isAllowed=y (in Polish).

Strojna-Krzystanek, A. (2019) *Kobiety na Politechnice Lwowskiej [Women at the Lviv Polytechnic]*. *Studia edukacyjne*, 53. <https://cse.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2020/01/53.pdf> (in Polish).

TASZNER (TASCHNER) EMIL, docent Politechniki Gdańskiej. (n. d.). [https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TASZNER_\(TASCHNER\)_EMIL,_docent_Politechniki_Gda%C5%84skiej](https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=TASZNER_(TASCHNER)_EMIL,_docent_Politechniki_Gda%C5%84skiej) (in Polish).

Trzebiatowski Włodzimierz (1906–1982). (n. d.). <https://sitpchem.org.pl/wp-content/uploads/2020/04/TRZEBIATOWSKI-Wlodzimierz-1906-1982.pdf> (in Polish).

Trzebiatowski Włodzimierz Jan. (n. d.). <https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83956,Trzebiatowski-Wlodzimierz-Jan.html> (in Polish).

Trzebiatowski, W. (1988). *Rola lwowskich przedstawicieli nauk chemicznych w środowisku wrocławskim*. https://web.archive.org/web/20180814200952/http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1-s81-102/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1988-t33-n1-s81-102.pdf (in Polish).

Trzebiatowska Bogusława (Jeżowska). File 4143. *Yad Vashem. The World Holocaust Remembrance Center*. (n. d.). <https://collections.yadvashem.org/en/righteous/4015461> (in English).

Tytularni profesorowie Politechniki Wrocławskiej. (n. d.). https://pwr.edu.pl/fcp/oGBUKOQtTKlQhbx08SlkTUhZeUTgtCgg9ACFDC0RATnxBG1gnBVcoFW8SBDKRKHg/users/code_eCVYRPGYXNVg5Xh09GgBLG19XR3gGh9MDCEUHxYb/publikacje/tytularni_profesorowie_pwr.pdf (in Polish).

United States Holocaust Memorial Museum / Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945. (n. d.). <https://www.ushmm.org/research/publications/encyclopedia-camps-ghettos> (in English).

Wieliczko, M. (2020). *Pierwsza dama fizykochemii. Nieprzejednana w imię nauki*. <https://www.wroclaw.pl/dla-mieszkanca/pierwsza-dama-fizykochemii-nieprzejednana-w-imie-nauki> (in Polish).

Wybitna uczona Prof. Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska. (n. d.). https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/27048/PDF/PU_2008_12.pdf (in Polish).

Orest LYLIO*PhD (History)**Associate Professor of the Department of History Museum Studies
and Cultural Heritage**Lviv Polytechnic National University**ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4354-1294>**e-mail: orest.m.lylo@lpnu.ua*

**BOGUSŁAWA JEŻOWSKA-TRZEBIATOWSKA:
FROM THE DEFENSE OF A DOCTORAL DISSERTATION
AT THE LVIV POLYTECHNIC UNIVERSITY
TO THE CREATION OF THE WROCLAW SCHOOL OF CHEMISTRY**

This study focuses on one of the most distinguished yet lesser-known figures in the history of Lviv Polytechnic and the scientific community of interwar Lviv–Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska. The research aims to collect, systematize, and analyze dispersed information to illuminate her life and professional achievements. Jeżowska-Trzebiatowska was the first woman scientist in the history of Lviv Polytechnic to defend a doctoral dissertation in chemistry.

This study seeks to highlight key aspects of her development as a scientist at Lviv Polytechnic, her involvement in the underground Polish resistance movement, and her efforts in rescuing members of the Lviv academic elite during the German occupation. Furthermore, it emphasizes her significant role in establishing and developing one of the premier chemistry research centers at the University of Wrocław, which became a leading institution in Central and Eastern Europe in the 1950^s and 1970^s.

Life practice testifies that knowledge of history, preservation, nurturing of traditions and most importantly careful use and multiplication of the intellectual heritage of any educational institution are the key to its prestige and success. At the current stage, these elements directly influence the quality of educational and scientific endeavors among faculty, as well as the pedagogical and educational processes within the student body. Over its long history, Lviv Polytechnic National University has been home to numerous eminent personalities – scientists and educators – who left a lasting impact not only on Ukrainian science but also on the global stage. Their scientific achievements and life journeys should serve as a model and inspiration for future generations of polytechnic students. The study describes events related to one of the most prominent figures in the history of the Lviv Polytechnic University and the scientific community of interwar Lviv – Bogusława Jeżowska-Trzebiatowska – who remains largely unknown to the general public.

Key words: Lviv Polytechnic University, chemistry, rhenium, Lviv, war, scientific school.